

Pr. Asist. Dr. LIVIU PETCU

PĂRINȚII *PATERICULUI*, DESPRE POCĂINȚĂ

Pr. Asist. Dr. LIVIU PETCU

**PĂRINȚII *PATERICULUI*,
DESPRE POCĂINȚĂ**

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2016

Cuprins

Prefață	11
Notă introductivă	17
I. Care sunt cele mai mari minuni? Reflecții despre pocăință	23
Tribunalul lui Dumnezeu în om: conștiința	23
<i>La ce-i slujește omului conștiința</i>	23
<i>Conștiința - tribunal al lui Dumnezeu în om</i>	25
<i>Distingerea glasului conștiinței și datoria față de aceasta</i>	27
De ce cel mai mare păcătos sunt eu?	29
Despre pocăința celor din mănăstirea numită <i>închisoare</i>	33
<i>Scurtă introducere</i>	33
<i>Manifestarea pocăinței la cei din mănăstirea numită închisoare</i>	34
<i>Mărturisirile Sfântului Ioan Scărarul</i>	40
<i>Câteva însemnări pe marginea acestor mari fapte de pocăință</i>	42
Care sunt cele mai mari minuni?	45
Dumnezeu nu-i osândește pe luptători, ci pe dezertori	48
Pogorârea Mântuitorului Hristos la Iad pentru cei drepti și pentru păcătoșii pocăiți	51
Judecata pocăinței	57
Fixism sau dinamism în viața duhovnicească?	61

Viața împreună cu Dumnezeu bucură și transfigurează continuu ființa celui credincios	63
Bibliografie	71
II. Mărturisirea păcatelor și practici penitențiale în primele trei secole. O sinteză a Sfântului Ciprian al Cartaginei.....	73
Mărturisirea păcatelor și intensificarea pocăinței în primele trei secole creștine	76
Sfântul Grigorie Taumaturgul, despre cele patru forme de penitență graduală practicate în Răsărit, în secolul al III-lea	81
Personalitatea Sfântului Ciprian al Cartaginei.....	85
Starea decadentă a lumii de atunci și convertirea lui Ciprian.....	89
Sfântul Ciprian al Cartaginei, despre instituționalizarea pocăinței.....	92
Episcopul, judecător în locul lui Hristos	98
Împăcarea cu Biserica	102
Iertarea și expierea păcatelor, condiționate de exerciții penitențiale	105
Intervenția Bisericii. Punerea mâinilor episcopului	111
Orizontul eshatologic al actului penitențial	114
Concluzii.....	117
Bibliografie	119
III. Lucrarea pocăinței în secolul al IV-lea	122
Pocăința în gândirea patristică. O privire de ansamblu ...	122
Disciplina publică și ritualul penitențial în secolul al IV-lea	127
Bibliografie	131
IV. Ispitele și biruirea lor în lumina învățaturii Părinților filocalici	135
Lupta duhovnicească necesită întotdeauna efort maxim	135

Pricinile pentru care Dumnezeu îngăduie să fim ispitiți	137
Nașterea sau geneza ispitelor	144
Numărul și felurile uneltirilor duhurilor rele	149
Remediile ispitelor	156
Bibliografie	161
V. Ὁμολογία τῶν λογισμῶν. Mărturisirea gândurilor	
la Părinții Patericului	165
Originile monahismului	165
Retragerea în deșert. Farmecul pustiiului.....	169
Ce este <i>Patericul</i> ?	180
Sentințele (cuvintele) sau apoftegmele Părinților.....	182
„Avva, spune-mi un cuvânt de folos!” Χάρισμα του λόγου	190
Rădăcina păcatului cu fapta stă înăuntrul minții	197
Respingerea gândurilor rele și deșarte din faza de prim asalt sau momeală	200
„Pe cele rele le izgoneam, iar pe cele bune le chemam”	207
Gândurile de hulă asupra lui Dumnezeu și asupra sfinților sunt aduse de demoni.....	215
Felurite remedii pentru gândurile rele.....	223
Ἐξομολογεῖσθε οὖν ἀλλήλοις τὰς ἁμαρτίας – Iacov 5, 16. Termenul de <i>mărturisire</i> în Noul Testament.....	229
„Dacă ești încolțit de gânduri necurate, nu te ascunde, ci spune-le degrabă părintelui tău!” Ὁμολογία τῶν λογισμῶν	231
„De ce atâta vreme te rușinezi a spune? Au nu sunt și eu om?”	238
„Doamne, pune în gura părintelui meu ceea ce e plăcut înaintea Ta!”	244
Bibliografie	247

VI. Paternitatea duhovnicească în <i>Pateric</i>	251
Paternitatea spirituală în deșert: bătrânul harismatic și preotul duhovnic	251
Alegerea Părintelui duhovnicesc, tăierea vocii și ascultarea desăvârșită de acesta.....	264
Calitățile și virtuțile părintelui duhovnicesc	282
<i>Discretio / διακρισις</i> și relația avva - ucenic	296
Lipsa discernământului este pierzătoare de suflet. Călugării nevoitori, dar fără discernământ, au pierdut totul.....	304
Vera discretio non nisi vera humilitate conquiritur	309
<i>Sfântul Ioan Casian despre discretio și echilibru</i>	319
Exortăție la mărturisirea păcatelor. Sfaturi pentru începători	322
Bibliografie	329
VII. Părinții Deșertului despre πένθος și despre pocăință	333
Pocăința și πένθος-ul sau zdrobirea inimii. Etimologie și definiții	333
Referirile la <i>plâns</i> în Sfânta Scriptură și Părinții deșertului.....	347
<i>Rolul Sfintei Scripturi în viața Părinților Patericului</i>	347
<i>Părinții deșertului presărau cu expresii biblice îndemmurile la penthos, nu cu exortații per se</i>	354
Rugăciunea ajută atât la lucrarea pocăinței și a despătimirii, cât și la cultivarea virtuților	367
„Din tot sufletul dacă se va pocăi unul ca acesta și în trei zile îl primește pe dânsul Dumnezeu”	374
Virtutea πένθος-ului. Părinții pustiei erau remarcabili prin profunzimea evlaviei și a pocăinței.....	383
La judecată, Domnul nu ne va reproșa pentru că nu am făcut minuni, ci pentru că nu ne-am pocăit.....	393
Izolați și mereu aproape, retrași și mereu iubitori de aproapele, postitori și ospitalieri. Lecția atleților duhovnicești din deșert	396

„Totdeauna m-am silit după putința mea, ca să-l folosesc pe fratele meu întâi și apoi pe mine, știind că folosul fratelui meu este roada mea”	420
Conștientizarea păcatului este corolarul percepției prezenței divine. Dobândirea și folosul plânsului	433
Perioade scurte de pocăință, dar profunde ca intensitate, pe măsura gravității păcatului.....	450
Iubirea și iertarea lui Dumnezeu – temeiuri de pocăință intensă	456
Pocăința recomandată de către Sfântul Vasile cel Mare pare mai severă decât cea care se practica la Părinții deșertului.....	465
Pocăința intensă nu duce către descurajare sau deznădejde, ci la cereasca pace și la divina bucurie. Plânsul de bucurie făcător.....	468
Bibliografie	490
Index nominum	499

Notă introductivă

În următoarele pagini întâlnim câteva personalități pe cât de mărețe pe atât de simple. Deși zicerile sau apoftegemele din *Pateric* sunt, uneori, atribuite unui singur „senex” (bătrân) neidentificat, mai frecvent sunt atribuite nominal sfântului care le-a emis. Îl întâlnim, de pildă, pe Cuviosul Antonie, care nu este nimeni altul decât Sfântul Antonie cel Mare. Acesta este „Părintele tuturor sihaștrilor”, a cărui biografie, realizată de Sfântul Ierarh Atanasie cel Mare, a aprins în întreaga lume romană flăcările vocației monahale. Cuviosul Antonie a fost, într-adevăr, Părintele duhovnicesc al tuturor Părinților Deșertului. El a dobândit nepătimirea după lupte duhovnicești îndelungate și, oarecum, insolite cu demonii. Tot în aceste ziceri patericale întâlnim oameni precum Sfântul Arsenie „Romanul”, iubitorul de solitudine și tăcutul străin care a venit în deșert de la curtea îndepărtată a împăraților Constantinopolului. Îl găsim pe iubitorul și jertfelnicul Agathon, pe răbdătorul, smeritul și ascultătorul Ioan Colov sau Piticul, care dorea să „devină un înger”, dar și pe Cuviosul Pimen, care apare, poate, cu cea mai mare frecvență. Spusele sale se disting prin profundă umilință, discernământ,

evitarea discuțiilor intelectuale aride, prin înțelegerea fragilității umane și prin solidul lor bun simț. Lista cuvioșilor ale căror butade le vom lectura în continuare poate continua. Vom vedea că nu este deloc scurtă.

Toți aceștia au abandonat lumea pentru a renaște duhovnicește. Pragul trecerii în noua viață este pocăința, deși nu reprezintă învierea în sine, pocăința este conversia minții care se pregătește pentru ea, sau mai bine spus, o prevestește. Recuperarea timpului pierdut semnifică o întoarcere la ceea ce a trecut, o întoarcere a prezentului în umbra trecutului, în timp ce pocăința vine ca o rupere de tot ceea ce s-a petrecut înainte, se concentrează pe prezent și conduce spre un nou început.

Prin Botez și prin Pocăință, Hristos Domnul refăurește „făptura cea veche”, pe omul unei lumi care aparent este aceeași, dar care ia cu totul altă înfățișare și poartă cu totul alte sensuri pentru cel căruia i s-au deschis ochii inimii și cugetul.

Cuvioșii își exprimă convingerea că pocăința intensă nu duce către descurajare sau deznădejde, ci, paradoxal, poate, pentru unii de astăzi, la cereasca bucurie. Este tipică *Patericului* condamnarea păcatului, părăsirea lui și îmbrățișarea pocăinței, văzută ca o totală întoarcere ori ca un act de compensare și de cultivare a virtuților contrare păcatelor comise. Plânsul pentru păcate și mărturisirea lor înaintea Părintelui duhovnicesc sunt foarte dorite de părinți, căci aduc ușurare sufletească. Plânsul aduce și multă și nesperată mângâiere sufletească, atât de necesară celor ce se pocăiesc.

Prefacerea totală a omului este una dintre cele mai mari minuni, care de-a lungul veacurilor a fost validată prin șirul nesfârșit de mucenici, sfinți, convertiți și transfigurați. Μετάνοια [metanoia] sau schimbarea minții, a modului de a gândi și pocăința, în general, este totala dezagregare a sinelui păcătos al omului și imediata lui metamorfozare în subiect de jertfă. Omul cel vechi moare, se naște unul nou, viu întru Hristos Domnul, un om eliberat din robia păcatului și de sub stăpânirea satanei, circumscris de alte coordonate etice și duhovnicești. Pocăința era parte integrantă a programului monahal. Toate mijloacele de pocăință – post, rugăciune, lacrimi, căință etc. – aveau ca singur obiectiv crearea „omului nou” (νέος άνθρωπος). Precum Părinții înșiși mărturisesc, strădania principală trebuie să fie starea neschimbată a inimii, cu gândul îndreptat întotdeauna către Dumnezeu și către cele dumnezeiești.

Toate cele concatenate de aici încolo ne oferă căi specifice pentru asocierea spiritualității aplicate a Părinților *Patericului* la viețile noastre creștine, la comunitățile noastre și la complexe provocări cu care se confruntă lumea noastră. Suntem invitați astfel să ne împărtășim din oaza de înțelepciune a părinților și a maicilor deșertului, dar și a părinților ale căror „vorbe de duh” compun *Patericele* alcătuite ulterior în toate țările ortodoxe, până în zilele noastre. Virtuțile lor simple se adresează direct nevoilor esențiale ale societăților secolului XXI și vocației noastre de a-l face tangibil pe Hristos prin cuvintele și acțiunile noastre.

Venerabilii bătrâni ai deșertului din secolul al IV-lea sunt cei care ne readuc în atenție adevărurile fundamentale despre lume și despre noi înșine, adevăruri pe care deseori avem tendința să le uităm și pe care ei le transmit tuturor generațiilor, din toate epocile.

Fiecare dintre noi trebuie să-și găsească propria „cale a deșertului”. E imperios necesar ca fiecare să caute locurile unde se simte singur, însetat de înțeles, de sens, înfometat de profunzimile vieții, de moștenirea adevăratei vieți veșnice și de ceea ce ar trebui să împlinească zi de zi pentru a o dobândi. Fiecare dintre noi va descoperi zonele care trebuie purificate, în care îl putem întâlni pe Dumnezeu și unde Dumnezeu ne vorbește. Bineînțeles, fuga în deșert nu va fi întotdeauna atât de radicală precum cea practică de bătrânii Egiptului creștin timpuriu. Așa cum sublinia părintele John Chryssavgis¹, căile detașării și momentele îndepărtării ar putea fi și niște ocazii ne semnificative, care, dacă nu suntem atenți, e posibil să treacă neobservate. Astfel de ocazii pot fi: un moment singur, un moment de tăcere în prezența unui prieten, o plimbare solitară, o drumeție, o cursă de înot sau o partidă de pescuit liniștită, un moment de reflecție într-un colț retras, o plimbare mai lungă cu mașina, o așteptare lungă în timpul unei călătorii scurte cu mașina, când suntem prinși în trafic etc. Acestea pot constitui tot

¹ „The Desert and the World: Learning from the Desert Fathers and Mothers”, în *Greek Orthodox Theological Review*, 53, Nr. 1-4, 2008, p. 153.

atâtea șanse de „merge” în deșert, de a ne afla măcar câteva clipe în singurătate și meditație, de a ne regăsi, de a fi cu noi înșine, a „ne veni în fire” (în adevărata fire), de a medita la scopul vieții și la ceea ce trebuie săvârșim ca să-l atingem, de a prioritiza în viața noastră trăirea adevărilor evanghelice și împlinirea lor, de a intensifica rugăciunea etc.

În cuprinsul cărții de față, nu ne propunem să prezentăm o simplă propedeutică în lucrarea pocăinței – aceasta se regăsește doar în capitolul I, unde am încercat să expunem câteva gânduri legate de această temă – ci dorim să îl conducem efectiv pe cititor în lumea gândirii profunde și a trăirii duhovnicești intense, a înțelegerii înalte și a logicii credinței, așa cum ni le înfățișează tradiția duhovnicească a marilor părinți îmbunătățiți începând din secolele III-IV și până în zilele noastre. Nutrim speranța că în selectarea și editarea acestor cuvinte și istorisiri duhovnicești antologice, prezentăm acești atleți ai virtuții într-o lumină nouă și le readucem prospețimea.

O mică parte dintre capitolele ce alcătuiesc prezentul volum au fost publicate anterior în ziare și reviste teologice din țară. Acestea au fost inserate aici într-o formă revăzută și adăugită.

Deși lectorul acestei cărți va observa că o parte din exortațiile sau istorisirile de aici sunt adresate în special călugărilor, totuși ele interesează și folosesc deopotrivă de mult și viața duhovnicească a creștinilor mireni, fiecare dintre aceștia fiind chemat – ca și monahii – la

„lupta cea bună” pentru dobândirea mântuirii. Dacă ușile Împărăției Cerești sunt ușile pocăinței, atunci cu toții, cler, călugări și mireni, avem trebuință de pocăință, căci nimeni nu este fără de păcat, așa cum scrie și Sfântul Ioan Evanghelistul: „Dacă zicem că păcat nu avem, ne amăgim pe noi înșine și adevărul nu este întru noi” (I In. 1, 8).

Volumul a fost alcătuit cu menirea de a oferi cititorilor prețioase îndemnuri și explicații duhovnicești pe tema propusă, iar predicatorilor un bogat material ce poate fi fructificat cu succes.

Doresc să mulțumesc pe această cale Înaltpreasfințitului Părinte Mitropolit Teofan al Moldovei și Bucovinei pentru că a binecuvântat apariția acestei cărți. De asemenea, aduc mulțumiri Părintelui Profesor Ioan C. Teșu, care mi-a deschis sufletul spre scrierile de Teologie Patristică și de Spiritualitate Ortodoxă. Părintelui Profesor îi mulțumesc, totodată, și pentru *Prefața* alcătuită la această carte. Recunoștința mea se îndreaptă și către ostenitorii Editurii *Doxologia* a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei pentru editarea și tipărirea în condiții grafice deosebite această lucrare.

În final, îmi exprim speranța că lectura prezentei cărți va duce la sporirea virtuții și la intensificarea adevăratei pocăințe care este aducătoare de pace, de mângâiere și de bucurie cerească.

I. Care sunt cele mai mari minuni? Reflecții despre pocăință

Tribunalul lui Dumnezeu în om: conștiința

La ce-i slujește omului conștiința

Dacă vorbim de conștiință în sine trebuie să ne raportăm la un criteriu, căci acesta e un termen pe care și-l revendică foarte mult filosofia, psihologia, teologia etc. Conștiința psihologică o întemeiază pe cea morală, căci omul este mai întâi conștient de sine însuși. Sfinții Părinți nu vorbesc decât arareori în scrierile lor de conștiința în sine. Ei o prezintă ca făcând parte din chipul lui Dumnezeu în om, neidentificându-se cu conștiința morală. De pildă, toate ființele umane au conștiință de sine, însă unele au o conștiință morală foarte slabă, laxă, întunecată de păcat.

Conștiința morală este, potrivit învățaturii creștine, glasul lui Dumnezeu în sufletul credinciosului, care-l îndeamnă la împlinirea legii morale. Ea este înscrisă ontologic în noi de către Dumnezeu încă de la naștere, adică este înnăscută în sufletul nostru, ca lege a Sa, ca descoperire a legii morale naturale și semnul cel mai evident al asemănării noastre cu Dumnezeu și al iubirii Lui pentru om.

Înainte de săvârșirea oricărei fapte, conștiința actualizează în memoria omului legea lui Dumnezeu și valoarea morală a faptei ce urmează a o îndeplini. Dacă aceasta din urmă este potrivit legii dumnezeiești și deci bună, ea îl îndeamnă pe om să o săvârșască, iar dacă este rea îi interzice îndeplinirea ei. În timpul fapturii, îl însoțește și îi relevă fără părtinire dacă a făcut bine sau rău. După împlinirea faptei, ea aduce în adâncul sufletului o bucurie și o mulțumire deosebită dacă omul a urmat binele, și dimpotrivă, o întristare profundă, rușine și remușcare, dacă a cultivat răul. În cazul săvârșirii unei nedreptăți sau a unei fapte nelegiuite, conștiința strigă cu glas tare, învinuiește, arată fapta cea rea, ca și cum ar scrie înaintea ochilor gravitatea păcatului omului. Prin urmare, conștiința împlinește un rol sau o funcțiune întreită: înainte de săvârșirea faptei este sfătuitoare, în timpul săvârșirii este martor, iar după săvârșire este judecător. În cele din urmă, conștiința mai are și rolul de a aduce neconținut în amintire faptele rele și de a nu îngădui să dăm uitării ce am săvârșit, descoperindu-ni-le continuu, ca, doar așa, să nu mai cultivăm răul.

Conștiința nu dispare niciodată, însă dacă nu e ascultată și glasul ei este mereu înăbușit, ea se întunecă, fiind acoperită de păcat. Unii, tocmai din cauza nenumăratelor ticăloșii, nu au o conștiință a păcatului, viciile sfâșiindu-le conștiința morală. Însă și în cazul acestora ea răbufnește, însă mai rar, uneori târziu – chiar pe patul morții –, și le chinuie sufletul cel nelegiuit.

Conștiința - tribunal al lui Dumnezeu în om

Părinții Bisericii numesc conștiința morală „tribunal al lui Dumnezeu în om”, „sanctuar imaculat”, „acuzator” nelipsit din om, care nu poate greși, nici nu poate fi înșelat. Chiar dacă cineva ar putea ascunde de toți oamenii păcatul săvârșit sau fapta nefirească, rușinoasă, de acest acuzator n-o poate ascunde, căci conștiința îl însoțește mereu, îl supără, îl chinuie, îl biciuiește și niciodată nu se liniștește, ci se năpustește continuu asupra lui, cerându-i socoteală de cele ce a greșit, arătându-i și mărimea păcatelor și pedeapsa ce va urma. După cum un doctor bun nu încetează de a da doctorii unui bolnav până ce nu-l vede făcut sănătos, tot așa și conștiința nu se oprește, ci are necontenit grijă pentru ca păcatul sau călcarea voii divine să nu fie înfăptuită, pentru că aceasta din urmă constituie de fapt adevărata povară a omului.

„Esența Ortodoxiei este firea omului” susținea părintele Rafail Noica¹; astfel, rolul conștiinței este de a preveni despărțirea omului de Dumnezeu prin fapte nefirești, care dezbină, tulbură, neliniștesc, aduc sfâșieri lăuntrice, această stare de fapt putând fi explicată prin faptul că nu răul aparține firii noastre, ci binele și dorul după Dumnezeu și uniunea cu El.

Conștiința nu ne arată calea, ci ea ne dă un imperativ în căutarea împlinirii binelui și a virtuții, a legii

¹ *Celălalt Noica - mărturii ale monahului Rafail, însoțite de câteva cuvinte de folos ale părintelui Symeon*, ediție îngrijită de Pr. Eugen Drăgoi și Pr. Ninel Țugui, Editura Anastasia, București, 1994, p. 25.